

Ziya Gökalp'in Hayatı ve Üzerine Yazılmış Doktora Tezlerinin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi

An Analysis of Ziya Gökalp's Life and Doctoral Theses on Ziya Gökalp by Content Analysis Method

Zeynep DİLEKLİ KARATAY

Dr., Independent Researcher, Department of Sociology, Afyonkarahisar, Turkey

Dr., Bağımsız Araştırmacı, Sosyoloji Bölümü, Afyonkarahisar, Türkiye.

Orcid: 0000-0002-9056-7283 Email: zeynepdilekli3@gmail.com

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Dilekli Karatay, Z. (2024). An analysis of Ziya Gökalp's life and doctoral theses on Ziya Gökalp by content analysis method. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, Special Issue of Ziya Gökalp, 230-240.

Dilekli Karatay, Z. (2024). Ziya Gökalp'in hayatı ve üzerine yazılmış doktora tezlerinin içerik analizi yöntemiyle incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ziya Gökalp Özel Sayısı, 230-240.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 13 February /Şubat 2024

Accepted/Kabul Tarihi: 01 November/Kasım 2024

Published/Yayın Tarihi: 06 December/Aralık 2024

Issue/Sayı: Ziya Gökalp Özel Sayısı /Special Issue of Ziya Gökalp

Pages/Sayfa: 230-240

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Zeynep DİLEKLİ KARATAY).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Ziya Gökalp, Türk sosyolojisinin öncü isimlerinden biri olarak bilinmektedir. Gökalp'in sosyolojik düşüncelerinin şekillenmesinde Durkheim'in ayrı bir yeri bulunmaktadır. Gökalp, Durkheim'in sosyolojik görüşlerini ülkemizin toplumsal yapısına uyarlamaya ve toplumsal sorunları bu perspektifle çözmeye gayretinde olmuştur. Milliyetçilik ve Türkçülük ile yakından ilgilenen Gökalp, hars ve uygarlığın birbirinden ayrılan yönlerini ortaya koyarak aydınların görevinin millettten harsı almak ve millete uygarlığı (Batı uygarlığı) götürmek olduğunun da altını çizmiştir. Gökalp, ülkemizin gelişebilmesi için Batı'dan bilim ve teknolojinin alınması gerektiğini, fakat bunu yaparken de harsın korunması gerektiğini vurgulamıştır. Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak adlı eserinde Gökalp, bu üç unsurun birbirini dışlamadığını ifade ederek muasır bir İslam Türklüğü yaratmaya çalışmıştır. Bu çalışmada Gökalp'in Türk sosyolojisi açısından önemini tartışılması, Gökalp üzerine yazılmış olan doktora tezlerinin betimsel bir yaklaşım çerçevesinde doküman analizi kullanılarak incelenmesi ve içerik analizine tabi tutulması amaçlanmıştır. Konuyla ilgili Yüksek Öğretim Kurumları Tez Veritabanı'ndan ulaşılan toplam on tezin içeriğine ilişkin en önemli bulgular şunlardır: Tezlerin çoğunluğu 2021 yılında, devlet üniversitesi ve sosyal bilimler enstitüsü bünyesinde, Türkçe dilinde ve ortalama 305,1 sayfa aralığında yazılmıştır. Tezlerin ikisi Gökalp'in eğitime yönelik düşüncelerine, geriye kalan sekiz tez ise Gökalp'in farklı görüşlerine odaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk sosyolojisi, Ziya Gökalp, doktora tezi, içerik analizi.

Abstract

Ziya Gökalp is known as one of the leading names of Turkish sociology. Durkheim has a special place in shaping Gökalp's sociological thoughts. Gökalp attempted to adapt Durkheim's sociological views to the social structure of our country and solve social problems with this perspective. Gökalp, who is closely interested in nationalism and Turkism, revealed the different aspects of culture and civilization and underlined that the duty of intellectuals is to take culture from the nation and bring civilization (western civilization) to the nation. Gökalp emphasized that in order for our country to develop, science and technology should be taken from the West, but while doing this, the culture should be protected. In his work titled Turkification, Islamization and Contemporaryization, Gökalp tried to create a contemporary Islamic Turkishness by expressing that these three elements are not mutually exclusive. In this study, it is aimed to discuss the importance of Gökalp in terms of Turkish sociology, to examine the doctoral dissertations on Gökalp using document analysis within the framework of a descriptive approach and to subject them to content analysis. The most important findings about the content of ten theses reached from the Higher Education Institutions Thesis Database are as follows: The majority of the theses were written in 2021, within the body of a state university and social sciences institute, in Turkish language and with an average of 305.1 pages. Two of the theses focused on Gökalp's thoughts on education, while the remaining eight theses focused on Gökalp's different views.

Keywords: Turkish sociology, Ziya Gökalp, doctoral theses, content analysis.

Giriş

Ziya Gökalp, Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan sancılı süreçlere şahitlik etmiş önemli bir toplum bilimcidir. Dahası, Batı'nın toplumsal sorunlarına çözümler üretebilmek amacıyla ortaya atılan sosyoloji bilimini yakından takip ederek ülkemize tanıtmış ve bu nedenle de Türk sosyolojisinin kurucu ismi olarak kabul edilmektedir. Osmanlı'nın içinde bulunduğu buhranlı dönemleri atlatabilmek ve modern bir Türkiye kurmak amacıyla Batılı bir sosyolog olan Durkheim düşüncesinden ilham

almıştır. Gökalp, Durkheim'in yaklaşımlarını benimseyerek Türk toplum yapısına uyarlamaya ve toplumsal sorunları da bu vesileyle çözmeye çalışmıştır. Gökalp, Durkheim'in toplum ile ilgili görüşlerini millet kavramında bütünleştirmiş ve toplum karşısında bireyi arka plana itmiştir. Gökalp, Osmanlı'nın bir millet olduğunu ve onun çatısı altında bulunan çeşitli etnik unsurların ise birer kavim olduklarını belirtmiştir. Ona göre Osmanlı diye bir millet vardır ve bu millet, siyasi, ideolojik, ırksal faktörlerle oluşan bir yapı değildir. Millet, aynı kültürün terbiyesini almış olan insanların bir birlikteliğidir, kültür zümresidir. Bundan hareketle milli bir sosyoloji anlayışı da geliştirmeye çalışan Gökalp, aynı zamanda Türkçülük akımının da öncülüğünü yapmıştır. Gökalp, kültür (hars) ve uygarlık kavramlarının farklılıklarını ortaya koyarak harsın halkta bulunduğunu ve ulusal bir nitelikte, biricik olduğunu; uygarlığın ise farklı yerden alınabileceğini ve uluslararası olduğunu belirtmiştir. Ona göre aydınlar halktan harsı almalı ve Batı uygarlığını da halka götürmelidir. Gökalp, Batı'nın bilim ve teknolojisini alınmasıyla ülkenin gelişebileceğini, fakat bunu yaparken de harsımızdan (kültürümüzden) ödün vermememiz gerektiğinin altını çizmiştir. Milliyetçilik ve Türkçülük akımlarını sıkı sıkıya takip eden Gökalp, ırkçı tutumlara karşı bir yaklaşım sergilemiştir. Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak adlı eserinde de bu üç düşünce sisteminin birbirini dışlayıcı olmadığını aktarmaya çalışmış ve uygar bir İslam Türklüğü yaratma çabasında olmuştur. Dolayısıyla Türkçülük idealinden yola çıkan Gökalp için İslamlaşmak ve muasırlaşmak, Türkçülük düşüncesinin zenginleşmesi noktasında oldukça önemlidir.

Gökalp ile ilgili yapılmak istenen ve üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde Türk sosyolojisi açısından Ziya Gökalp'e, ikinci bölümünde araştırma metodolojisine, üçüncü ve son bölümünde ise araştırma bulgularına yer verilmiştir. Türk sosyolojisi açısından önemli bir düşünce adamı olan Gökalp ile ilgili yapılan ve özgün olan bu çalışmanın, konuyla ilgili daha spesifik noktalara odaklanmak isteyen araştırmacılar için yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

1. Türk Sosyolojisinde Ziya Gökalp

Türk düşüncesinin önemli isimlerinden biri olarak bilinen Gökalp, 23 Mart 1876 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. Gökalp, modern Batı dünyasında ortaya çıkan çeşitli fikirsel ve somut gelişmelerin toplumdaki izdüşümlerini inceleyen bir bilim olan sosyolojiyi ülkemizde sistematik olarak ele alan ilk düşünürdür (Yenen, 2017, s. 74). Bu nedenle Gökalp, Türkiye'de felsefi düşüncenin gelişmesine katkıda bulunan (Hüseyinova, 2020, s. 86) ve aynı zamanda sosyolojik düşünceleriyle de Türk sosyolojisine damga vuran bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı'da toplumsal sorunlara çözüm üretebilmek amacıyla ortaya çıkan sosyoloji bilimi, Gökalp sayesinde ülkemize girmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra Gökalp, Türkçülük akımının doğuşunda da büyük bir rol oynamıştır (Karakaş, 2008, s. 435). Gökalp, Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak adlı eserinde bu üç unsuru sentezlemeye çalıştığı için sentezci, öne sürdüğü çeşitli düşünceleriyle de Batıcı olarak nitelendirilmektedir (Özmen, 2017, s. 55). Osmanlı'nın son dönemlerine denk gelen Gökalp, imparatorluğun devamı noktasında çeşitli arayışlara girmiştir ve bu sırada kendisiyle özel olarak ilgilenen ve Fransızca öğrenmesini teşvik eden İsmail Hakkı Bey, düşünceleriyle kendisini etkileyen hocası Mehmet Ali Ayni, kendisine Batı dünyasını farklı yönleriyle tanıtan ve Fransızca'yı öğrenmesinde etkili olan Dr. Yorgi Bey ve Abdullah Cevdet ile de ilişkiler geliştirmeye başlamıştır (Karakaş, 2008, s. 437-439). Fransızca'yı öğrenmesi, Gökalp'in Batı dünyasına açılan penceresinin de kaynağı olmuştur. Bu sayede Gökalp, Batılı kaynakları yakından takip etmeye başlamış ve Gustave Le Bon, Alfred Fouillée, Gabriel Tarde gibi önemli isimlerin düşünsel dünyasını da tanıma fırsatı bulmuştur (İnalcık, 2013, s. 237). Fakat özellikle 1910'lu yıllarda Gökalp'in sosyolojik düşüncelerini belirleyen ve şekillendiren isim Émile Durkheim olmuştur. O dönemlerde Batı'da sosyolojiye dair birçok farklı görüş olmasına rağmen en yaygın iki görüş Karl Marx ve Émile Durkheim'in sosyolojik görüşleridir. Batı'daki gibi burjuvazi ve proletarya sınıfının Türkiye'de olmadığını belirten Gökalp, Durkheim sosyolojisini referans alarak ülkemizin toplumsal yapısını çözümlenmeye ve bu sayede toplumsal sorunları da çözmeye çalışmıştır. Başka bir ifadeyle, Gökalp, Durkheim tarafından geliştirilen sosyoloji anlayışını benimsemeye ve bunu toplumumuza uyarlamaya çalışmıştır (Yenen, 2017, s. 74).

19. yüzyılda sosyoloji biliminin Batı'da ortaya çıkmasının en temel nedeni, Batı'daki toplumsal sorunlara ve çalkantılara bir çözüm bulabilmektir. Batı'daki toplumsal sorunların sosyoloji bilimi referans alınarak düzen içerisinde ilerleme anlayışıyla çözülebileceği öngörülmekteydi. Batı'da bu amaçla başvurulmuş sosyoloji bilimi, Osmanlı'nın da sorunlarının bir reçetesi olarak ve devletin tasvip etmiş olduğu Batılılaşma hareketini savunmak amacıyla ülkemize girmeye başlamıştır. Gökalp, bu nedenle düzen içerisinde ilerleme anlayışını benimseyerek Durkheim sosyolojisine başvurmuştur. Sosyolojizm ekolü olarak ülkemizde başlayan bu yaklaşımın temel amacı, Durkheim'in görüşlerini hem bir bilim olarak sosyolojide hem de çeşitli bilim dallarında ve devlet kurumlarında yaygınlaştırmaktır (Kaçmazoğlu, 2020, s. 4). Sosyolojizm ekolünün temelinde pozitivist ve determinist bir yaklaşım bulunmaktadır. Bu anlayışa göre toplum, bireylerin üzerindedir ve toplumun bireyler üzerinde koşulsuz bir egemenlik hakkı bulunmaktadır. Bu anlayışta birey, arka plandadır ve toplumun boyunduruğu altında olmalıdır. Sosyolojizm ekolü, toplumsal dayanışma, kolektif bilinç, iş bölümü gibi Durkheim sosyolojisinde önemli olan ve toplumu bireye önceleyen bu kavramları ele alarak bireyin etkinliğini kırmaya çalışmaktadır (Kaçmazoğlu, 2020, s. 4). Çünkü Durkheim'e göre toplum işlevsel bir bütündür ve bu bütünlük, bireylerin kişisel bilinç ve arzularına indirgenemez. Organik bir sistem olan toplumun her bir parçası, farklı bir işlevselliğe sahip olduğu gibi farklı bir amaca da hizmet etmektedir. Bu sistemlerin her birinin

yüklendiği işlevsellik, toplumsal dayanışmayı da sağlayarak toplumun sürekliliğini yaratmaktadır. Dolayısıyla toplum, bu nedenlerle bireylerin üstünde ve kutsallığı olan bir sistemdir. Gökalp de Durkheim'in bu yaklaşımını Türk toplumuna uyarlamaya çalışmıştır. Gökalp üzerine yazdığı eserinde Heyd (2002, s. 80); Comte'un üç hal yasasını tekrar çözümlemeye çalışan Gökalp'in düşüncesinin ilk evresinde dinin egemen olduğunu, ikinci evresinde hukuk doktorlarının egemen olduğunu ve din ile aklıyatın (felsefe) bir çatışmada olduğunu, üçüncü ve son evresinde ise din ile aklıyat arasındaki boşluğu dolduran pozitif bilimin ön planda olduğunu vurgulamaktadır.

Gökalp, toplumların sırasıyla aşiret, kavim ve ümmet aşamalarından geçerek millet aşamasına geldiklerini belirtmektedir. Toplumlar, bir sonraki aşamaya geçmek için çeşitli ara aşamaları da geçmektedir (Kaçmazoğlu, 2020, s. 4-5). Gökalp, millet kavramını tanımlarken Türkiye'nin dinamiklerinden hareket etmektedir ve ona göre millet; herhangi bir ırkı, politik, coğrafi veya iradi bir birliktelik ve kavim değildir. Millet kavramı; ortak bir dil birliğine dayanan ve ortak bir terbiyeyi almış bireylerden oluşan kültürel bir zümredir (Gökalp, 1992, s. 225-227; Gökalp, 1976, s. 17-18). Başka bir ifadeyle, millet olabilmek için ortak bir soy birliğinin aksine ortak bir tarihsel geçmiş ve ortak bir dil bilincinin oluşması gerekmektedir (Özalp ve Şahin, 2021, s. 93). Millet kavramının kavim olarak ele alınıp değerlendirilmesini eleştiren Gökalp, Osmanlı'nın bir millet olduğunu vurgulamış ve Türk, Kürt, Bulgar gibi çeşitli unsurların Osmanlı şemsiyesi altında olan birer kavim olarak değerlendirmiştir. Gökalp, Durkheim'in toplum tanımlamasını ve topluma dair çıkarımlarını millet kavramına uyarlamaya çalışmıştır (Karakaş, 2008, s. 454). Gökalp, Osmanlı milleti bünyesinde bulunan her kesimin ortak dil, kültür ve din birliğine sahip olduklarını ve bu şekilde dil, kültür ve din birliğinden hareketle milletin oluştuğunu ifade etmektedir. Yine Gökalp, Durkheim'in analizlerinde de olduğu gibi toplumların mekanik dayanışma biçiminden organik dayanışma biçimine geçtiğini belirtmiştir (Karakaş, 2017, s. 174). Fakat Gökalp, organik toplumlarda mekanik dayanışmaya rastlamanın mümkün olduğunu vurgulaması noktasında Durkheim'den ayrılmaktadır (Türkdoğan, 1978, s. 18).

Durkheim'den etkilenen Gökalp, sosyolojiyi evrensel ve milli sosyoloji olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Ona göre evrensel sosyoloji, pozitivist bir yaklaşımla hareket ederek ve genel geçer yasaları dikkate alarak toplumlar hakkında gerekli bilgilerin toplanmasını ve analizini sağlayarak ilerlemelerine katkı sağlamaktadır. Milli sosyoloji ise evrensel sosyolojinin ilkeleri ve yasalarını dikkate alarak ulusların ortak özelliklerini ve toplumsal işleyişlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle Gökalp, Türk toplumunun özellikleri üzerinde durmaya çalışarak milli bir sosyoloji anlayışı geliştirmeye çalışmıştır (Kaçmazoğlu, 2020, s. 5). Gökalp hem Batıcı hem de milliyetçi değerleri harmanlayarak yeni bir toplum oluşturma çabasında olmuştur (Kaçmazoğlu, 2020, s. 6). Gökalp için "Türk milliyetçiliği, kültürel bir ideali ve toplumsal dayanışma ve birliğin temelini oluşturacak bir yaşam felsefesini temsil ediyordu. Aslında Gökalp, bunun her türlü milliyetçilik için de geçerli olduğuna inanmıştı. Onun milliyetçiliği, ırkçı ve yayılcı olmayan, eşitlikçi bir milliyetçiliktir" (Parla, 2001, s.56). Bu nedenle detaylı bir şekilde açıklamış olduğu millet kavramından hareketle milli bir sosyoloji anlayışını geliştirmeye çalışmıştır. Milliyetçi değerlerle hareket eden ve ırkçılık karşıtı bir anlayış geliştirmeye çalışan Gökalp, Türkçülük ülküsünün büyüklüğünü üç dereceye ayırarak göstermek istemiştir. Bunlar sırasıyla Türkiyecilik, Oğuzculuk (Türkmencilik) ve Turancılık'tır (Gökalp, 1992, s. 23).

Millet kavramına yüklediği anlamdan hareketle Gökalp, kültür ve uygarlık (hars ve medeniyet) kavramları noktasında da önemli görüşler ortaya atmıştır. Gökalp, Batılı düşünürlerin çeşitli toplumları tanımlamak için ortaya attıkları gelişmiş, az gelişmiş, gelişmemiş üçlüsüne karşı kültür ve uygarlık ikilisini önermektedir (Kaçmazoğlu, 2020, s. 7). Ona göre kültür Doğu'da, uygarlık ise Batı'da bulunmaktadır ve kültür ulusal iken uygarlık uluslararasıdır (Gökalp, 1992, s. 25-26).

Hars ile medeniyet arasında hem iştirak noktası hem de ayrılık noktaları vardır. Hars ile medeniyet arasındaki iştirak noktası, ikisinin de bütün içtimaî hayatları câmi olmasıdır. İçtimaî hayatlar şunlardır: Dinî hayat, ahlâkî hayat, hukukî hayat, muakalevî hayat, bedîî hayat, iktisadî hayat, lisanî hayat, fennî hayat. Bu sekiz türlü içtimaî hayatların mecmuuna (hars) adı verildiği gibi (medeniyet) de denilir, işte, hars ile medeniyet arasında iştirak ve müşabehet noktası budur (Gökalp, 1992, s. 25). Sâniyen, medeniyet usul vasıtasıyla ve ferdî iradelerle vücuda gelen içtimaî hâdiselerin mecmuudur. Meselâ dine dair bilgiler ve ilimler, usul ve irade ile vücuda geldiği gibi, ahlâka, hukuka, güzel sanatlara, iktisada, muakaleye, lisana ve fenlere dair bilgiler ve nazariyeler de hep fertler tarafından usul ve irade ile vücuda getirilmişlerdir. Binaenaleyh, aynı mamure dahilinde bulunan bütün bu mefhumların, bilgilerin ve ilimlerin mecmuu (medeniyet) dediğimiz şeyi vücuda getirir. Harsa dahil olan şeylerse, usul ile, fertlerin iradesiyle vücuda gelmemişlerdir, sun'î değıllerdir. Nebatların, hayvanların uzvî hayatı nasıl kendiliğinden ve tabîî bir surette inkişaf ediyorsa, harsa dahil olan şeylerin teşekkül ve tekâmülü de tıpkıyledir. Meselâ, lisan fertler tarafından usulle yapılmış bir şey değildir (s. 26). Hars ile medeniyet arasındaki bir münasebet de şudur: Her kavmin ibtida yalnız harsı vardır. Bir kavim, harsen yükseldikçe siyasetçe de yükselerek kuvvetli bir devlet vücuda getirir. Diğer taraftan da harsın yükselmesinden medeniyet de doğmaya başlar. Medeniyet, ibtida millî harstan doğduğu halde, bilâhare komşu milletlerin medeniyetinden de birçok müesseseler alır. Fakat, bir cemiyetin medeniyetinde fazla bir inkişafın süratle husulü muzırdır. (Ribot) diyor ki: "Zihin fazla bir inkişafa mazhar olunca seciyeyi bozar". Fertte zihin ne ise, cemiyette de

medeniyet odur. Fertte seciye ne ise cemiyette de hars odur. Binaenaleyh, zihnin fazla inkişafı ferdi seciyeyi bozduğu gibi, medeniyetin fazla bir inkişafı da millî harsı bozar. Millî harsı bozulmuş olan milletlere (dejenere milletler) namı verilir. Hars ile medeniyetin sonucu bir münasebeti de şudur: Harsı kuvvetli, fakat medeniyeti zayıf bir milletle, harsı bozulmuş, fakat, medeniyeti yüksek olan diğer bir millet, siyasî mücadeleye girince, harsı kuvvetli olan millet daima galip gelmiştir (s. 37).

Gökalp'e göre, bütün milletlerin ortak bir malı olduğu için uygarlığın başka yerden alınması mümkün iken kültür dışarıdan alınmaz (Kaçmazoğlu, 2003, s. 158-166). Kültür, orijinalliğin bir simgesidir ve sadece bulunduğu topluma özgüdür. Gökalp'e göre Batı'nın uygarlık düzeyine ulaşılması için Batı'dan sadece teknolojik yenilikler ve teknik gelişmeler alınarak bunlar Türk kültürü ile tekrar şekillendirilmelidir (Kaçmazoğlu, 2020, s. 7). Çünkü ona göre Türkiye'nin gelişmesi için Batı'nın bilim ve teknolojisini almak gerekmektedir. Ülkemizin gelişebilmesi için toplumlara özgü olan kültürün korunması, bilim ve teknolojinin ise dışarıdan alınması gerekmektedir.

Gökalp, milliyetçilik gibi halkçılık kavramına da önem vermiştir. Halkçılık; temelde halka dayanmaktadır ve saflığını koruyan kesime karşılık gelmektedir. Halkçılık, insanlar arasında çeşitli açılardan bir eşitlik sağlamayı amaç edinmektedir (Kaçmazoğlu, 2020, s. 7). Gökalp, bir milleti oluşturan kültürün (harsın) halkta olduğunu ve aydınların temel görevinin de halktan kültürü almak ve uygarlığı (medeniyeti) halka götürmek olduğunu vurgulamaktadır. Fakat aydınların, Doğu'nun veya Osmanlı'nın değil, Batı'nın uygarlığını halka ulaştırmaları gerektiğinin de altını çizmiştir (Gökalp, 1992).

Filhakika, güzidelerin halka doğru gitmesi bu iki maksat içindir. Güzideler harsı yalnız halkta bulabilirler, başka bir yerde bulamazlar. Demek ki halka doğru gitmek, harsa doğru gitmek mahiyetindedir. Çünkü halk, millî harsın canlı bir müzesidir. Güzidelerin çocukken aldıkları terbiyede millî hars yoktu. Çünkü, içinde okudukları mektepler (halk mektebi) değildi. (Millî mektep) değildi. Bu sebeple memleketimizin güzideleri millî harstan mahrum olarak yetiştiler, gayri millileşerek yetiştiler. Şimdi bu eksikliği tamamlamak istiyorlar? Ne yapmalıydılar? Bir taraftan halkın içine girmek, halkla beraber yaşamak. Halkın kullandığı kelimelere, yaptığı cümlelere dikkat etmek. Söylediği darb-ı meselleri, an'anevî hikmetleri işitmek. Düşünüşündeki tarzı, duyuşundaki üslûbu zaptetmek. Şiirini, musikisini dinleyerek, raksını, oyunlarını seyretmek. Dinî hayatına, ahlâkî duygularına nüfuz etmek. Giyinişinde, evinin mimarîsinde, mobilyalarının sadeliğindeki güzellikleri tadabilmek. Bundan başka halkın masallarını, fıkralarını, menkıbelerini, tandırnâme adı verilen eski töreden kalma akidelerini öğrenmek... (Gökalp, 1992, s. 42).

Milliyetçilik ve Türkçülük ile ilgilenen Gökalp, dini de önemli bir unsur olarak ele almaktadır. Gökalp'in amacı Türk kültürünü (harsını) olduğu gibi korumak ve Batı'nın bilim ve teknolojiyle çağdaş medeniyetlerin seviyesine yükseltebilmektir. Onun düşüncesinde din, kültür ve medeniyet aynı şemsiye altında sentezlenebilmelidir (Keskin, 2003, s. 111). Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak eseri de bu düşüncesinin temellendirilmesi üzerinedir. Gökalp, Türk düşüncesinden hareketle önerdiği bu yeni sentezle birlikte modern bir Türk toplumunu yaratmayı amaçlamaktadır. Bunun için Gökalp, bu eserinde Türkçülüğün temelde İslam'ın esasları üzerinde gelişmesini ve Batılı gelişmelerle büyümesini analiz etmektedir. Gökalp'e göre bu üç öge birbirine karşıt değildir; aksine, üçü de bir ihtiyaç olarak doğmuştur ve aralarında herhangi bir çekişme bulunmamaktadır. Ona göre bu gerçeklik göz önünde bulundurularak muasır bir İslam Türklüğü oluşturulmalıdır (Gökalp, 2014, s. 21-22). Dolayısıyla Türkçülük idealinden yola çıkan Gökalp için İslamlaşmak ve Muasırlaşmak, Türkçülük düşüncesinin zenginleşmesi noktasında oldukça önemlidir.

2. Araştırma Metodolojisi

Bu araştırmanın temel amacı, genel hatlarıyla Ziya Gökalp'in düşüncelerini ele almak ve Ziya Gökalp üzerine yazılmış olan doktora tezlerinin genel bir resmini ortaya çıkarmaktır. Dolayısıyla, betimsel bir yaklaşım çerçevesinde doküman analizi yapılarak konuyla ilgili tezler incelenmiştir. Doküman analizi ile basılı ve elektronik kaynaklar bir bütün olarak incelenebilmekte ve bu şekilde değerlendirilebilmektedir (Kıral, 2020, s. 173). Doküman analizi ile yapılan mevcut çalışma, doktora tez başlığında "Ziya Gökalp" yazan doktora tezleri ile sınırlandırılmıştır. Çalışmadan elde edilen verilerin çözümlenmesinde ise içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, özellikle sosyal bilimlerde yazılı ve görsel verilerin içeriğinin analizinde kullanılmaktadır (Silverman, 2001). İçerik analizi, herhangi bir doküman veya metin gibi görsel ve yazılı materyallerin önceden belirlenmiş olan kurallar bağlamında analiz edilmesini sağlayan nitel bir veri analiz yöntemidir. Bu yöntem, ele alınan çalışmanın içeriğiyle ilgili nesnel ve doğrulanabilir açıklamalar yapabilmek için tercih edilmektedir (Fiske, 1996, s. 176). İçerik analizi, belirli kurallar çerçevesinde ele alınmış olan metnin veya materyalin içerisindeki işaretlerin gruplandırılmasını ve bu grupların içerdiği yargıların sunulabilmesini sağlayarak ulaşılan sonuçların bilimsel bir şekilde raporlaştırılıp sunulmasına fırsat tanımaktadır (Koçak ve Arun, 2006, s. 22). İçerik analizi, ele alınan çalışmalarda yer alan nicel verileri nitel veriye dönüştürebilme olanağı sağladığı gibi metinde yazılı olmayan içeriklere de ulaşabilmeyi kolaylaştıran çok yönlü ve giderek yaygın bir şekilde başvurulan bir tekniktir (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s. 21-22).

Bilimsel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik gibi kavramlar oldukça önemsenmektedir. Nitel araştırma yöntemlerine oranla nicel araştırma yöntemlerinde bu iki kavram daha çok kullanılırken; nitel araştırmalar için ise inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirlik gibi kavramların kullanılması tercih edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 277). Bu çalışmada geçerlilik (inandırıcılık ve aktarılabilirlik) koşulunun sağlanabilmesi için uzman incelemesine, araştırmanın araştırma konusuna aşinalığına ve dahil etme- hariç tutma ölçütlerine başvurulmuştur. Araştırmanın güvenilirliğinin (doğrulanabilirlik, güven duyabilirlik ve tutarlılık) sağlanması için de araştırmada açıklık ve şeffaflığa, araştırma sonucundan elde edilen verilerin fotoğraflarının sistemli bir şekilde sunulmasına özen gösterilmiştir. Bu noktada araştırmacı, tutarlılığın sağlanması için ayrıca yorum yetkinliğini de kullanmıştır. Yine araştırmanın güvenilirliğini artırmak için elde edilen veriler sayısal olarak ifade edilmiş, tablolaştırılmış ve uzman görüşlerine başvurulmuştur. Çalışma için aşağıdaki adımlar izlenmiştir:

- (1) YÖK tez tarama sitesine girilerek Ulusal Tez Merkezi'ne ulaşılmıştır.
- (2) Sitedeki arama kısmında tarama terimi olarak "Ziya Gökalp" girilmiştir.
- (3) Aranacak alanda "tez adı" seçeneği işaretlenmiştir.
- (4) İzin durumu "tümü" olarak seçilmiştir.
- (5) Tez türü "doktora" olarak girilmiştir.

Sırasıyla takip edilen bu süreçlerden sonra konu ile ilgili toplamda 12 doktora tezinin olduğu tespit edilmesine rağmen bunlardan biri erişime kapalı olduğu diğeri de kütüphane ismi olarak geçtiği için geriye kalan 10 çalışma incelenmiştir. Çalışmanın veri tabanı 10-15 Ocak 2024 tarihlerinde oluşturulmuştur (n=10). Araştırma dahilinde ele alınan bu tezler adlarına, yayımlanma yıllarına, yayın dillerine, enstitü adlarına, danışman unvanlarına, sayfa sayılarına, kaynak sayılarına, üniversite isimlerine, üniversite ve konu türlerine göre sınıflandırılarak ele alınmış ve ulaşılan sonuçlar tablolaştırılarak sunulmuştur.

3. Bulgular

Gökalp'in düşüncelerini ele almak ve Gökalp üzerine yazılmış olan doktora tezlerinin genel bir resmini ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmada elde edilen bulgular sırasıyla tablolaştırılarak aşağıda verilmiştir. Tablo 1'de tezlerin adlarına göre elde edilen bulgular yer almaktadır. Başlıklar incelendiğinde iki tezin Gökalp'in eğitime dair görüşleri üzerine olduğu diğeri tezlerin ise çeşitli konulara ilişkin görüşlerini ele aldıkları görülmektedir.

Tablo 1. Yazılan Tezlerin Adları

1.	Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi
2.	Ziya Gökalp ve Batılılaşma
3.	Türkiye'de Ulus-Devlet ve Ziya Gökalp- Mümtaz Turhan- Erol Güngör
4.	Sosyolojik Yaklaşımlı Türk Milliyetçiliğinde Türk Modernleşmesi: Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan, Erol Güngör, Yılmaz Özakpınar
5.	Düzyazılarından Hareketle Ziya Gökalp'in Manzumelerinin Tematik Tahlili
6.	Türkiye'de Siyaset ve Düşünce Çevreleri İlişkisi Bağlamında Sosyolojik Düşüncenin Oluşumu ve Ziya Gökalp
7.	Influence of Ziya Gökalp's Nationalism Perspective on Turkish Foreign Policy (1923-1938)
8.	Türk Sosyologlarının Tasavvuf Çalışmalarında Problematik Alanlar Ziya Gökalp, Erol Güngör, Fehmi Sabri Ülgener ve Amiran Kurtkan Bilgiseven Örneğinde
9.	Yeni Türk Edebiyatında Toplumsal Kaygı Abdullah Cevdet, Mehmet Akif Ersoy ve Ziya Gökalp'in Edebi Eserleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma
10.	Ziya Gökalp'in Eğitim Kuramı

Doktora tezlerinin yayımlanma yıllarının yer aldığı Tablo 2'de ilk çalışmanın 1977 yılında yapıldığı ve en çok çalışmanın ise 2021 yılında yapıldığı görülmektedir.

Tablo 2. Tezlerin Yayınlanma Yıllarına Göre Dağılımı

Tezlerin Yazıldığı Yılla	1977	1998	2011	2012	2015	2016	2020	2021	2022	Toplam
Frekans (Sayısı)	1	1	1	1	1	1	1	2	1	10

Gökalp ile ilgili yazılan tezlerin yazıldığı dile ilişkin verilerin yer aldığı Tablo 3 incelendiğinde tezlerin dokuzunun Türkçe birinin ise İngilizce olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Tezlerin Yazıldığı Dil

Kullanılan Dil	Türkçe	İngilizce	Toplam
Frekans	9	1	10

Konuyla ilgili yazılan doktora tezlerinin yazıldığı üniversitelerin türleri tablo 4'te yer almaktadır. Tablo 4 incelendiğinde tezlerin sekizinin devlet, ikisinin ise vakıf üniversiteleri bünyesinde yazıldığı görülmektedir.

Tablo 4. Tezlerin Yazıldığı Üniversite Türü

Üniversite Türü	Devlet	Vakıf	Toplam
Frekans	8	2	10

Tezlerin üniversitelere göre dağılımı Tablo 5'te verilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde Hacettepe ve Ankara Üniversitelerinin ikisinde de konuyla ilgili iki tezin yazıldığı ve en çok tezin bu iki üniversiteye ait olduğu belirlenmiştir. Geriye kalan altı tez ise farklı üniversitelerde yazılmıştır.

Tablo 5. Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite Adı	Hacettepe	Ankara	Atatürk	Erciyes	Marmara	Yeditepe	İnönü	Fatih Sultan Mehmet	Toplam
Frekans	2	2	1	1	1	1	1	1	10

Gökalp üzerine yazılan doktora tezlerinin enstitülere göre dağılımları Tablo 6'da yer almaktadır. Tablo 6 incelendiğinde tezlerin en çok sosyal bilimler enstitüsü bünyesinde yazıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 6. Enstitü Adlarına Göre Tezlerin Dağılımı

Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	Toplam
Frekans	7	1	1	1	10

Tezlerin konu türlerine veya ele alınan konu türlerine ait sonuçlar Tablo 7'de verilmiştir. Tezlerin ikisi Gökalp'in eğitime yönelik görüşlerini ele alırken geriye kalan sekizi ise Gökalp'i çeşitli konu bağlamlarında ele almıştır.

Tablo 7. Tezlerin Ele Aldığı Konulara Göre Dağılımı

Tezlerde Ele Alınan Konu	Eğitim	Tasavvuf Çalışmaları	Toplumsal Kaygı	Milliyetçilik	Sosyolojik Düşünce	Manzumelerin Tematik Tahlili	Türk Modernleşmesi	Türkiye'de Ulus Devlet	Batılılaşma	Toplam
Frekans	2	1	1	1	1	1	1	1	1	10

Gökalp üzerine yazılmış tezlerin danışmanlarının unvanlarına yönelik dağılımların yer aldığı Tablo 8'de tezleri yönetenlerin yedisinin profesör, ikisinin doçent ve bir tanesinin ise yardımcı doçent (doktor öğretim üyesi) olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Danışman Unvanına Göre Tezlerin Dağılımı

Tez Danışmanının Unvanı	Profesör	Doçent	Yardımcı Doçent (Dr. Öğr. Üyesi)	Toplam

Frekans	7	2	1	10
---------	---	---	---	----

Tablo 9'da tezlerin sayfa sayılarına yer verilmiştir. Tablo 9'a göre tezlerin yedi tanesi 200-399; iki tanesi 0-199; bir tanesi ise 400 üzerinde sayfa sayısına sahiptir. Tezlerin sayfa sayısı ortalamaları 305,1 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 9. Tezlerin Sayfa Sayılarına Göre Dağılımı

Tezlerin Sayfa Sayısı	0-199	200-399	400 üzeri	Toplam
Frekans	2	7	1	10

Son olarak kaynak sayılarının yer verildiği Tablo 10 incelendiğinde tezlerin dört tanesinin 0-200; dört tanesinin 201-400; iki tanesinin ise 400 üstü kaynakçaya sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 10. Tezlerin Kaynak Sayılarına Göre Dağılımı

Kaynak Sayıları	0-200	201-400	401 üzeri	Toplam
Frekans	4	4	2	10

Sonuç

Türk sosyolojisi açısından kilit bir isim olan Gökalp'in hayatı veya çeşitli konulardaki düşünceleriyle ilgili doktora tezleri dışında yazılmış birçok akademik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar, özellikle mevcut çalışmada da olduğu gibi, Gökalp'i Türk sosyolojisi açısından önemli bir aktör olarak ele almaktadır. Bunun yanı sıra, çalışmalarda genellikle Gökalp'in kültür/hars-uygarlık/medeniyet gibi kavramlara olan yaklaşımı tartışılmaktadır. Örneğin, Hüseyinova (2020) Gökalp'in kültür ve uygarlık sorununa yaklaşımını; Çelik (2006) kültür-medeniyet teorisini; Bulut (2015) hars-medeniyet kuramını; Temizkan (2022) ise kültürel ulusçuluk yaklaşımını ele alan çalışmalar yapmıştır.

Gökalp ile ilgili bilinmesi gereken en önemli nokta, onun ırkçı bir düşünce yapısına sahip olmadığıdır. Karakaş'ın (2008, s. 471) da ifade ettiği gibi, "kültür milliyetçiliği konusunda yoğunlaşan Gökalp, etnik milliyetçiliğe ve ırkçılığa karşı bir düşünce sistematiği geliştirmeye çalışmıştır." Yine Gökalp, eğitim ve kültürün toplumların gelişimi üzerindeki etkisini vurgulamış ve milli bir sosyoloji anlayışı geliştirme çabasında olmuştur.

Mevcut çalışmada yer alan bilgilerin çoğunluğu mevcut literatür ile örtüşmesine rağmen, çalışmanın literatürdeki çalışmalardan ayrılan özgün yanları bulunmaktadır. Bunlar; mevcut çalışmanın Gökalp'in çeşitli konulardaki düşüncelerini bir bütün halinde sunmaya çalışması, Gökalp üzerine yazılmış olan doktora tezlerini doküman analizi ile incelemesi ve içerik analizine tabi tutmasıdır. Gökalp'in Türk sosyolojisi açısından önemini tartışabilmek ve Gökalp üzerine yazılmış olan doktora tezlerinin (sadece doktora tez başlığında Ziya Gökalp yazılan tezlerin) genel bir profilini ortaya çıkarabilmek amacıyla yürütülen bu çalışmadan elde edilen önemli sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- * Gökalp, Türk sosyolojisinin kurucu ismi olarak kabul edilmektedir.
- * Gökalp, milli bir sosyoloji anlayışı geliştirmeye çalışmıştır.
- * Gökalp, toplumların gelişmesinde eğitim ve kültürün önemli bir işleve sahip olduğunu vurgulamıştır.
- * Gökalp'e göre uygarlık dışarıdan alınabilirken kültür dışarıdan alınamaz çünkü kültür sadece bulunduğu topluma özgüdür.

- * Gökalp'in milliyetçilik anlayışı ırkçı veya etnik bir temelden oldukça uzaktır.

Tezlerden elde edilen önemli bulgular ise şu şekildedir:

- * Konuyla ilgili yazılan en eski tez 1977 yılına aittir.
- * Tezlerin büyük bir çoğunluğu Türkçe dilinde yazılmıştır.
- * Tezlerin büyük bir çoğunluğu devlet üniversiteleri ve sosyal bilimler enstitüleri bünyesinde.
- * Tez danışmanları profesör, doçent ve yardımcı doçent (doktor öğretim üyesi) unvanına sahip olmalarına rağmen, büyük bir kısmı profesör unvanına sahip danışmanlardan oluşmuştur.
- * Tezler genel itibarıyla 20-399 sayfa aralığında yazılmıştır ve tezlerin sayfa ortalaması 305,1 olarak hesaplanmıştır.
- * Tezlerin kaynak sayıları genellikle 0-200 ve 201-400 aralığında olmuştur.
- * Konuyla ilgili en fazla tezin yazıldığı üniversiteler Ankara ve Hacettepe olduğu tespit edilmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Gökalp üzerine (tez başlığında Ziya Gökalp olan) yazılmış doktora tezlerinin yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir. Özellikle Türk sosyolojisi açısından önemli bir yeri olan Gökalp'in sosyolojik kavramlarına ve düşüncelerine ilişkin spesifik ve genel doktora tezlerinin yazılması gerektiği düşünülmektedir. Örneğin Gökalp'in milli sosyoloji anlayışı, kültür-uygarlık ayrımı, din ile ilgili görüşleri ile ilgili çeşitli akademik çalışmalar olmasına rağmen tezlerin yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu konular farklı şekillerde de ele alınabilir. Günümüz Türk sosyolojisinde Gökalp'in

etkisi yine önemli olmakla birlikte sosyal bilimlerin çeşitli bilim dallarında konuyla ilgili çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiği de düşünülmektedir.

Kaynakça

- Bulut, Y. (2015). Sosyal ve siyasal arasına sıkışmış bir düşünür: Ziya Gökalp ve hars-medeniyet kuramı. *Journal of Economy Culture and Society*, 0 (52), 79-110. <https://doi.org/10.18368/IU/sk.58323>
- Can, Z. (1998). *Ziya Gökalp ve Batılılaşma* (Tez No. 73265) (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çelik, C. (2006). Gökalp'in bir değişim dinamiği olarak kültür-medeniyet teorisi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (21), 43-63.
- Celkan, H.Y. (1977). *Ziya Gökalp'in eğitim sosyolojisi* (Tez No. 367270) (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Demircioğlu, Z. (2019). *Türkiye'de siyaset ve düşünce çevreleri ilişkisi bağlamında sosyolojik düşüncenin oluşumu ve Ziya Gökalp* (Tez No. 602238) (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Doğan, N. (2022). *Ziya Gökalp'in eğitim kuramı* (Tez No. 720306) (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Erdil, M. (2021). *Türk sosyologlarının tasavvuf çalışmalarında problematik alanlar Ziya Gökalp, Erol Güngör, Fehmi Sabri Ülgener ve Amiran Kurtkan Bilgiseven örneğinde* (Tez No. 669931) (Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Erkan, H.S. (2020). *Influence of Ziya Gökalp's nationalism perspective on Turkish foreign policy (1923-1938)* (Tez No. 649000) (Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi) Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ersal, A. (2011). *Türkiye'de ulus-devlet ve Ziya Gökalp- Mümtaz Turhan- Erol Güngör* (Tez No. 484110) (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Fiske, J. (1996). *İletişim çalışmalarına giriş*. (S. İrvan, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkçüğün esasları*. M. Kaplan (Haz.). Milli Eğitim Basımevi.
- Gökalp, Z. (1992). *Terbiyenin sosyal ve kültürel temelleri I*. R. Kardeş (Haz.). Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (2014). *Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak*. M. Özşarı (Haz.). Ötüken Neşriyat.
- Heyd, U. (1979). *Türk ulusçuluğunun temelleri*, (K. Günay, Çev.). T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hüseyinova, N. (2020). Ziya Gökalp düşüncesinde kültür ve uygarlık sorunu. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (3), 85-96.
- İnalcık, H. (2013). *Osmanlı ve modern Türkiye- araştırmalar*. Timaş Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H.B. (2003). *Türk sosyolojisi tarihi II: II. Meşrutiyetten Cumhuriyete*. Anı Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H.B. (2020). Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin, M. Ç. Özdemir (Ed.), *Türk Sosyologları* (s. 2-43) içinde. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Karakaş, M. (2008). Ziya Gökalp'e yeniden bakmak: literatür ve yeniden değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6 (11), 435-476.
- Karakaş, M. (2017). Ziya Gökalp düşüncesi ve izdüşümleri. Ö. Buçukçu (Ed.), *Cumhuriyet dönemi Türk düşüncesi: isimler, yönelimler, bakışlar* (s. 143-187) içinde. Bibliyotek Yayınları.
- Kaya, S.Z. (2021). *Yeni Türk edebiyatında toplumsal kaygı Abdullah Cevdet, Mehmet Akif Ersoy ve Ziya Gökalp'in edebi eserleri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma* (Tez No. 665457) (Doktora Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Keskin, Y. M (2003). Ziya Gökalp'in din anlayışı. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 101-118.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 170-189.
- Koçak, A. ve Arun, Ö. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4 (3), 21-28.
- Oğuz, G. (2012). *Sosyolojik yaklaşımlı Türk milliyetçiliğinde Türk modernleşmesi: Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan, Erol Güngör, Yılmaz Özakpınar* (Tez No. 327811) (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Özalp, A. ve Şahin, A. (2021). Ziya Gökalp'in milliyetçilik ve din anlayışı üzerine sosyolojik bir araştırma. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 30, 86-100. <http://dx.doi.org/10.29238/tbd.2007.51276>
- Özmen, N. (2017). Erol Güngör'ün Ziya Gökalp'e yönelik eleştirel yorumları. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 11 (22), 53-76.
- Parla, T. (2001). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de korporatizm*. İletişim Yayınları.
- Silverman D. (2001). *Interpreting qualitative data: methods for analysing talk, text and interaction*. London: SAGE Publication,
- Şahin, H. (2015). *Düzyazılarından hareketle Ziya Gökalp'in manzumelerinin tematik tahlili* (Tez No. 423586) (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Tavşancılı, E. ve Aslan, E. A. (2001). Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri. Epsilon.

Temizkan, Ö. (2022). Bir toplumsal hafıza inşa unsuru olarak ziya gökalp'in kültürel ulusçuluk yaklaşımı. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (TURKSOSBİLDER)*, 7 (1), 103-112.

Türkdoğan, O. (1978). *Ziya Gökalp sosyolojisinde bazı kavramların değerlendirilmesi*. Türk Kültürü Yayını.

Yenen, İ. (2017). Ziya Gökalp'i din sosyolojisi açısından anlamak. *İslami İlimler Dergisi*, 12 (1), 73-87.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Makalede herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.